
ПИТАННЯ НОВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

УДК 929Білий:323.13.019.5(=161.2)«1860»

Т. Г. Гончарук, К. І. Сорокіна

**В. І. БІЛИЙ — ЛЮДИНА, КОТРА 1860 р.
ВИГОЛОСИЛА ТОСТ ЗА УКРАЇНСЬКУ
ОДЕСЬКУ ГРОМАДУ**

Гончарук Тарас Григорович, д. і. н., проф. кафедри історії України, e-mail: tarasiy2004@ukr.net

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
історичний факультет,
вул. Єлисаветинська, 12, Одеса, 65082, Україна

Сорокіна Ксенія Ігорівна, магістр, e-mail: oksanawerty@gmail.com

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
історичний факультет,
вул. Єлисаветинська, 12, Одеса, 65082, Україна

АНОТАЦІЯ

В статті здійснено спробу комплексного дослідження постаті В. Білого — людини, котра 1860 р. виголосила тост за Українську одеську громаду, що можна вважати першою згадкою Української громади в м. Одесі. На основі аналізу джерельної бази та історіографії окреслено основні віхи біографії В. Білого, з'ясовано його роль в історії книжкової торгівлі та внесок в розвиток освіти Одеси другої половини XIX ст. За матеріалами приватного листування вивчено зв'язки В. Білого із діячами одеського українського громадського та культурницького руху, а також М. Гоголем та О. Стороженком (в тому числі участь В. Білого у виданні авторського історичного роману «Марко Проклятий»).

Ключові слова: історія Одеси; Одеська українська громада; В. Білий; М. Гоголь; О. Стороженко.

Т. Г. Гончарук, К. И. Сорокина

**В. И. БЕЛЫЙ — ЧЕЛОВЕК, КОТОРЫЙ В 1860 г.
ПРОИЗНЕС ТОСТ ЗА УКРАИНСКУЮ
ОДЕССКУЮ ГРОМАДУ**

Гончарук Тарас Григорьевич, д. и. н., проф. кафедры истории Украины, e-mail: tarasiy2004@ukr.net

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
исторический факультет,
ул. Елисаветинская, 12, Одесса, 65082, Украина

Сорокина Ксения Игоревна, магистр, e-mail: oksanawerty@gmail.com

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
исторический факультет,
ул. Елисаветинская, 12, Одесса, 65082, Украина

АННОТАЦИЯ

В статье предпринята попытка комплексного исследования личности В. Белого — человека, который в 1860 г. произнес тост за Украинскую одесскую громаду, который можно считать первым упоминанием Украинской громады в г. Одессе. На основе анализа источниковедческой базы и историографии намечены основные вехи биографии В. Белого, выяснена его роль в истории книжной торговли и вклад в развитие образования Одессы второй половины XIX века. По материалам частной переписки изучены связи В. Белого с деятелями одесского украинского общественного и культурного движения, а также Н. Гоголем и А. Стороженко (в том числе участие В. Белого в издании авторского исторического романа «Марко Проклятый»).

Ключевые слова: *история Одессы; Одесская украинская громада; В. Белый; Н. Гоголь; А. Стороженко.*

T. H. Honcharuk, K. I. Sorokina

**V. I. BILYI — THE MAN WHO IN 1860
RAISED GLASS IN A TOAST TO THE ODESSA
UKRAINIAN COMMUNITY**

Honcharuk Taras, Doctor of Historic Sciences, Profesor at the History of Ukraine Department, e-mail: tarasiy2004@ukr.net

Odessa I. I. Mechnikov National University, Faculty of History,
Elisavetinska Str., 12, Odessa, 65082, Ukraine

Sorokina Kseniia, Faculty of History 5-th year student, e-mail: oksanawerty@gmail.com

Odessa I. I. Mechnikov National University, Faculty of History,
Elisavetinska Str., 12, Odessa, 65082, Ukraine

ABSTRACT

This the article enterprised is an attempt of complex analysis of Vasyly Bilyi figure as of the person in 1860 pronounced a toast to the OdessaUkrainian community that can be considered as the first mention of Ukrainian community in Odessa before its official establishment in 1876. Based on the historiography and sources analysis outlined are the milestones of V. Bilyi's biography, also highlighting his role in the history of the book trade and his contribution to the educational system development in Odessa in the second half of the XIX century. Based on the materials of V. Bilyi's private correspondence there were explored his relations with the leaders of Odessa Ukrainian public and cultural movement as well as with M. GoGol and O. Storozhenko (including the contribution by V. Bilyi to the edition of the authorial historical novel «Marco the Hellish»).

Key words: *Odessa history, Odessa Ukrainian community, V. Bilyi, M. Gogol, O. P. Storozhenko.*

В українському національному та культурницькому русі другої половини XIX — початку XX ст., що був однією з передумов Української революції 1917–1921 рр., дослідники особливо виділяють діяльність двох найкраще організованих українських «Громад» — Київської та Одеської. Остання, як відомо, була утворена у 1876 році [1, с. 15]. Проте в історіографії зверталася увага на більш ранні згадки про українську «Громаду» в Одесі. Зокрема історик Саул Якович Боровой (1903–1989 рр.) вказував, що 17 січня 1860 р. в Одесі на урочистому обіді, присвяченому Харківському університету (на якому серед двох го-

ловуючих був колишній кирило-мефодіївець Микола Іванович Савич), один з присутніх виголосив тост за одеську «Громаду» [2, с. 128]. Газета «Одесский вестник» з цього приводу писала (цитуються мовою оригіналу): «Краткая и теплая речь, на малороссийском языке В. Белого, в которой он припомнил некоторые факты, относящиеся до истории первого заселения Гаджибея (теперешней Одессы) и его окрестностей и которую заключил он пожеланием: «нехай буде гарно Украинцам, громаде и усим нам, нехай!» произвела самое благоприятное впечатление» [3]. Про зазначений обід та його учасників ми вже писали в своїх попередніх публікаціях. В цій статті, спираючись на літературу та опубліковані джерела, ми спробуємо з'ясувати, ким же був цей В. Білий, який більш ніж за 15 років до формального створення одеської «Громади» виголосив за неї тост.

С. Боровой стверджував, що вищезгаданий Білий був «викладачем інституту шляхетних дівчат» Одеси [2, с. 128]. За відомостями зі щорічного альманаху «Новороссийский календарь» на 1861 р. серед вчителів Одеського інституту шляхетних дівчат названо Миколу Івановича Білого [4, с. 375]. Вважаємо, що «Одесский вестник» навряд чи помилився б в ініціалі, назвавши промовця на обіді 17 січня 1860 р. «В. Білим» (адже на цьому обіді мав бути присутній редактор «Одесского вестника» Микола Іванович Сокальський, а його брат, частий дописувач згаданої газети Петро Іванович Сокальський [5, с. 74–76, 79–81] виступив з промовою і постать В. Білого, скоріше за все, була їм добре знайома). Тому це твердження С. Борового вочевидь є помилковим.

З іншого боку, відомий одеський краєзнавець та бібліограф Олександр Михайлович Дерibas (1856–1937 рр.) свого часу навів певні відомості про Василя Білого, вважаючи цю постать знаковою серед одеського українства другої половини XIX ст. «Малороси, — писав О. Дерibas, — що залишилися в Одесі і увійшли до складу її культурного населення, занесли до нас і любов до малоросійської літератури. У нас чудово знали і Котляревського, і Шевченка, і Основ'яненка, і Стороженка. Пристрасним шанувальником останнього був у нас Василь Іванович Білий. Сам походив мало не від першого військового старшини [чорноморського] козацького війська Сидора Білого. — Хто з одеських старожилів не пам'ятає цієї чудної людини, білої

як її прізвище, колишнього секретаря міської управи, а потім власника, після смерті брата, книжкового магазину на Дерibasівській? Як він любив Шевченка, як він зворушливо читав його дивного «Перебендю» і як комічно декламував «Енеїду» Котляревського!.. він був другом Куліша і разом з ним багато потрудився з відтворення останньої частини гоголівських «Мертвих душ». Але, як я говорив, він особливо пристрасно любив Стороженка, вважав його генієм і ставив його «Марка Проклятого» на висоту світових творів. Цього «Марка Проклятого» (з епіграфом: Товчеться, як Марко до пекла) В. І. Білий видав з незакінченого рукопису Стороженка...» [6]. Вважаємо цілком ймовірним, що згаданий О. Дерибасом Василь Іванович Білий був тією особою, яка виголосила тост за одеську громаду на обіді 17 січня 1860 р.

До постаті В. Білого зверталися й інші дослідники передусім в контексті його зв'язків з видатними літераторами. Одеський український бібліограф, письменник та громадський діяч Михайло Федорович Комаров (1844–1913 рр.) [7] та сучасні дослідники, зокрема Оксана Андріївна Пойда [8], — у контексті зв'язків В. Білого та Олекси Петровича Стороженка (1806–1874 рр.), а український радянський літературознавець Олександр Андріянович Назаревський (1887–1977 рр.) [9] та сучасна російська дослідниця Наталія Леонідівна Виноградська [10] — у контексті зв'язків В. Білого та Миколи Васильовича Гоголя (1809–1852 рр.).

О. Назаревський в статті 1940 р., спираючись в тому числі і на свідчення на той час ще живих родичів В. Білого (зокрема — онуки Марії Владиславівні Шилейко), відтворив головні віхи його біографії. «Василь Іванович Білий, — зокрема писав О. Назаревський, — народився 8 березня ст. ст. 1817 р. в місті Павлограді кол. Катеринославської губернії в сім'ї купця третьої гільдії. Початкову освіту він здобув вдома, а потім учився в повітовій школі, по закінченні якої багато займався самоосвітою. В 1834 р. він вступив писарем у Павлоградську міську ратушу, але вже з наступного 1835 р. перейшов в Одеську міську думу, де з перервами прослужив до 1868 р. З липня 1871 р. після смерті брата Григорія він узяв на себе його книгарню на Дерибасівській вулиці... і почав займатися книготоргівлею і части видавничою справою» [9, с. 320].

Н. Віноградська, виходячи з листів В. Білого до М. Гоголя, звертає увагу, що «Василь Іванович болюче переживав брак власного виховання та освіти... й намагався компенсувати ці прогалини читанням та самостійними заняттями», цитуючи при тому слова самого В. Білого з листа від 27 квітня 1849 р.: «Я простого міщанського роду й нижчої освіти, пройшов лише дяконську школу...» [10, с. 47]. В іншому місці цього ж листа В. Білий зізнавався (тут мовою оригіналу): «...мальчиком писал я пресмешными каракулями, так, что когда, бывало, покойный добрый мой отец увидит мое писанье, то говорил, крутя головою: «Черт знает, як оце ты пишешь хворостом; поменьше круты крючки» [10, с. 48]. Ця цитата свідчить, що В. Білий виховувався в україномовній, або принаймні в двомовній сім'ї. Між іншим, цитати українською В. Білий наводив в своїх листах до М. Гоголя неодноразово. Активно займаючись самоосвітою, В. Білий з часом спробував писати для газети «Одесский вестник», зокрема 1848 р. опублікувавши статтю-некролог, присвячену Якову Івановичу Шнейдеру [11], яку він пізніше переслав М. Гоголю, пояснивши при тому свою зацікавленість постаттю Я. Шнейдера [10, с. 54–56].

В. Білий мав двох братів — Григорія (про нього ще йтиметься нижче) та Михайла (був інженер-технологом за фахом й разом із Василем зарахований до числа тодішньої купецької еліти — «особистих почесних громадян» міста) [12, с. 9–10]. В. Білий був одружений на Розалії Яківні, від якої мав сина Костянтина та доньку Ганну. Провідним заняттям братів Григорія та Василя Білих в Одесі, як зазначалося вище, була книготоргівля. Її частково розглянув у своїй книзі одеський краєзнавець та бібліофіл Мирон Романович Бельський (1927–2009 рр.). За його відомостями, книготоргівлю Г. Білого було розпочато в Одесі у 1853 р. [12, с. 63]. Того року в кількох номерах газети «Одесский вестник» повідомлялося про відкриття «з 5-го серпня на Дерibasівській в будинку Гальберштама (навпроти ліцею)... магазину російських книг комісіонера друкарні другого відділення власної його імператорської величності канцелярії Г. І. Білого», власники магазину зобов'язувалися «по можливості купувати новинки», серед яких: «твори письменників; спеціальні наукові нариси з різних галузей науки; твори російських авторів; навчальні посібники (схвалені начальством); дитячі

книжки; географічні атласи; глобуси; зразки прописів та малярні за можливо помірними цінами та книги законів II відділення». Зазначалося, що при магазині додатково функціонуватиме бібліотека для читання «творів російської словесності... в тому числі газет та журналів» [13]. Наприкінці того ж року газета повідомляла: «Протягом теперішнього року відкрито 2 книжкові крамниці — одна російська пана Білого і іноземна п-на Абрамсона. Не дивлячись на недавнє їхнє облаштування, обидві являють собою пристойне явище». «...Сміливо можете доручити пану Білому, — продовжував дописувач газети, — виписку будь-якої книги; можна також отримати погруддя і статуетки (роботи відомого Степанова), портрети російських художників і літераторів», додаючи до того, що він сам в магазині Г. Білого «особисто замовляв книги і залишився задоволений якістю, доставкою та ціною» [14]. Книготоргівля родини Білих в Одесі була вочевидь досить успішною. Як повідомляв М. Бельський, 1860 р. Г. Білий відкрив другий книжковий магазин [12, с. 63], більше того, книжкові магазини відкрили вищезгадані М. Білий та дружина В. Білого — Розалія Яківна [12, с. 9–10]. Як вже зазначалося, після смерті в липні 1871 р. Григорія Івановича Білого його книжкова торгівля перейшла до В. Білого, який продовжив справу брата [15].

Іншим напрямком культурницької діяльності, який В. Білий «успадкував» від брата, була благодійність в галузі народної освіти. В «Трудах Одесского статистического комитета» за 1867 р. серед навчальних закладів міста вказана: «приватна школа книгопродавця Білого на Середньому Фонтані, відкрита у 1865 р.». Вона була розташована «у будинку... Білого», утримувалася «за рахунок коштів фундатора», мала одного вчителя та один клас з 11 учнів, що належали до «міських станів» [16, с. 174, 206]. В. Білий не лише продовжив піклуватися про зазначену школу, але й після смерті брата на його честь 1872 р. створив «Комітет для влаштування народного училища сільськогосподарського профілю (теоретичне та практичне садівництво та городництво) в селищі Середній Фонтан», до якого увійшли надзвичайно поважні постаті: граф М. Толстой, колишній міський голова С. Яхненко, професор Р. Орбинський та ін. [15]. Подальша робота зазначеного комітету нами ще недостатньо з'ясована. Загалом вважаємо, що діяльність братів

Білих в Одесі на ниві організації книгарень та закладів народної освіти потребує окремого комплексного дослідження.

Як зазначалося, важливим аспектом культурницької діяльності В. Білого були його контакти з визначними літераторами. Передусім (за хронологією) — з М. Гоголем. Для вивчення зв'язків М. Гоголя з В. Білим літературознавці використовували вищезгадане їхнє листування та щоденники В. Білого. Незважаючи на досить тісне спілкування через листи, О. Назаревський зазначає: «Чи був В. І. Білий особисто знайомий з Гоголем, чи зустрічалися вони під час перебування Гоголя в Одесі в 1848 і 1850–1851 рр. — ми не знаємо» [9, с. 323]. Однак в листах, які пізніше були опубліковані Н. Віноградською, В. Білий стверджував, що під час першого візиту М. Гоголя до Одеси він усіляко шукав можливості побачити письменника, але це йому вдалося лише «на один момент» у церкві 2 травня 1848 р. («...я побачив Вас, — писав В. Білий М. Гоголю, — ...у церкві, але через одних панянок я мало Вас бачив. Й було мені через це досить прикро») [10, с. 53]. Цілком можливо, що В. Білий зустрічався з М. Гоголем під час його другого, більш тривалого візиту до Одеси у 1850–1851 рр. (коли письменник мав зустріч з вищезгаданим М. Савичем та іншими одеськими українцями).

Мотивами, через які В. Білий розпочав листування з М. Гоголем, на думку Н. Віноградської, були вищезгаданий потяг Василя Івановича до самоосвіти та самовдосконалення, а також «його власні літературні амбіції, мрії про літературну ниву». Н. Віноградська, опублікувавши листи В. Білого до М. Гоголя, що містили літературні нариси, так би мовити «пробу пера» першого, зазначає, що ці нариси «наскрізь пронизані гоголівською тематикою, образністю та стилістикою» [10, с. 44]. Як зазначалося, О. Дерibas в контексті підготовки до видання другого тому «Мертвих душ» М. Гоголя вказував на зв'язки В. Білого з П. Кулішем. Проте щодо цієї згадки О. Назаревський зауважував: «На жаль, нам абсолютно невідомо, в якій мірі і як В. І. Білий міг брати участь (і може, дійсно брав) у тій роботі, яку проробив Куліш по відтворенню другої частини «Мертвих душ»...» [9, с. 324].

Листування В. Білого та О. Стороженка розпочалося у зв'язку з роботою вищезгаданого комітету для створення сіль-

ськогогосподарського училища. Близько 1873 р. В. Білий, як член цього комітету, звернувся до О. Стороженка з пропозицією видання української літературної збірки, виручка від якої мала піти на допомогу навчальному закладу. «Видання збірки з невідомих мені причин не відбулося», — писав пізніше М. Комаров [7, с. 279]. Проте зазначена ініціатива поклала початок дружньому та досить інтенсивному листуванню між В. Білим та О. Стороженком, яке надало подальшим дослідникам-літературознавцям чимало цінного матеріалу. Так, О. Пойда вказує на надзвичайну цінність листування з В. Білим для дослідження особистості та творчості О. Стороженка (листи ці, зокрема, були опубліковані у 4-томному виданні творів О. Стороженка 1928 р.). Наприклад, як зазначає дослідниця: «Цінними виявилися додатки до листів, адресованих В. Білому, завдяки яким до нас дійшли уривок із вірша-посвяти «Україна» (22 червня 1874 р.), байка «Кури та Собака» (13 січня 1874 р.) та гумореска «Вивів дядька на сухеньке» (21 жовтня 1874 р.)» [8, с. 126] та ін. Показово, що вказана байка О. Стороженка «Кури та Собака» була присвячена В. Білому, чим останній дуже пишався [17, с. VII].

Вже після смерті О. Стороженка В. Білий здійснив в Одесі 1879 р. видання його незавершеного роману «Марко Проклятий». Притому В. Білий мав чимало проблем з цензурними органами як з місцевими, так і з загальноімперськими [18, с. 11], оскільки видання здійснювалося вже після сумнозвісного Емського указу 1876 р. В передмові «Від видавця» В. Білий навів відомості про О. Стороженка та деякі свої враження від його творчості. Між іншим, коментуючи текст твору О. Стороженка, В. Білий згадував «Українських ратників» — героїв «часів війни України з Польщею», виказуючи непогані знання з вітчизняної історії козацької доби [17, с. IV].

Звичайно, потребують детального вивчення зв'язки В. Білого з іншими представниками своєрідної одеської української «Громади» початку 1860-х рр., які були присутні на вищезгаданому обіді 17 січня 1860 р. Слід також згадати, що, за словами О. Дерibasа, у пізніший період (в кінці 1860-х — 1870-х рр.) В. Білий входив до невеличкого українофільського гуртка, в якому перебували його «великі друзі»: вищезгаданий колишній одеський міський голова Семен Степанович Яхненко

(1822–1888 рр.) [19, с. 268–278], який, між іншим, також був присутній на обіді 17 січня 1860 р. в якості чинного на той час міського голови Одеси; «відомий старої Одеси художник», українець Пліс (вочевидь, портретист Семен Єлизарович Пліс, роки життя: 1818–1879 [20, с. 18]), а також батько О. Дерibasа — директор Одеської публічної бібліотеки Михайло Фелікс-ович Дерibas (1807–1882 рр.), який, за словами О. Дерibasа, був «був настільки захоплений малоросійською літературою», що переклав вже згадуваний вірш Т. Г. Шевченка «Перебендя» французькою мовою. Як стверджував О. Дерibas, ці «четверо друзів часто збиралися разом, щоб поговорити про дивовижний волелюбний український народ, такий близький до найчистішої краси і поезії природи» [6]. Василя Білого не стало 9 квітня 1890 р., 11 квітня його прах було віддано землі на «Старому кладовищі» Одеси [21], яке знищили за радянських часів.

Отже, можна констатувати, що Василь Іванович Білий (1817–1890 рр.) залишив помітний слід в досить різних сферах українського культурного життя (книжковій торгівлі та книгодрукуванні, освіті та літературі) як в Одесі, так і за її межами. Його постать звичайно потребує подальшого вивчення. Так само, як і інші постаті українського неорганізованого (так би мовити, «догромадівського» та «позагромадівського») культурницького руху Одеси другої половини XIX — початку XX ст.

Література та джерела

1. Болдирев О. Одеська громада: історичний нарис про українське національне відродження в Одесі у 70-ті рр. XIX — поч. XX ст. / О. Болдирев. — Одеса: Маяк, 1994. — 144 с.
2. Боровой С. Я. С. С. Громека и А. И. Герцен / С. Я. Боровой // Революционная ситуация в России: Деятели и историки. — М.: Наука, 1986. — С. 126–137.
3. 17 января в Одессе // Одесский вестник (далі — ОВ). — 1860. — 28 января.
4. Новороссийский календарь на 1861 год, издаваемый от Ришельевского лицея. — Одесса: Гор. тип., 1860.
5. Гребцова И. С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (вторая треть XIX в.) / И. С. Гребцова. — Одесса: Астропринт, 2002. — 408 с.
6. Де-Рибас А. Старая Одесса: Пыль Куликова поля. — Малороссы в Одессе. — В. И. Бельий. — «Первоцвет» Грицька Хохнівченко / Александр де-Рибас // Одесский листок. — 1909. — 30 августа.

7. Комаров М. К биографии А. П. Стороженка (Сведения из его формуляра, его письма и литературные мелочи) / М. Комаров // Киевская старина. — 1900. — № 3. — С. 273–311.
8. Пойда О. А. Постаць Олексі Стороженка в епістолярії та спогадах (штрихи до портрета митця) / О. А. Пойда // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: збірник наукових праць / за заг. ред. П. С. Григорчука. — Вінниця, 2007. — Вип. 12. — С. 123–127.
9. Назаревський О. А. З епістолярної спадщини Гоголя (Листи до В. І. Белого, В. М. Рєпніної і Є. П. Рєпніної) // Радянське літературознавство. — 1940. — № 5–6. — С. 319–328.
10. Виноградская Н. Л. Неизвестные письма В. И. Белого к Гоголю / Н. Л. Виноградская // Н. В. Гоголь: материалы и исследования. — М.: ИМЛИ РАН, 2009. — Вып. 2. — С. 41–74.
11. В. Б. Некролог. А. И. Шнейдер / В. Б. // ОВ. — 1848. — 24 апреля.
12. Бельский М. Р. Книжная торговля в дореволюционной Одессе / М. Р. Бельский. — Одесса: ВМВ, 2007. — 78 с.
13. От частных лиц [...] // ОВ. — 1853. — 6 августа; 11 августа; 10 сентября.
14. Одесские заметки // ОВ. — 1853. — 13 октября.
15. После смерти Г. И. Белого [...] // ОВ. — 1871. — 17, 18, 20, 21 июля.
16. Вист А. Учебные заведения в Одесском градоначальстве // Труды Одесского статистического комитета. — Одесса: Тип. Францова, 1867. — Вып. 2. — С. 125–215.
17. От издателя // Стороженко А. П. Марко Проклятый: поэма на малоросс. языке из преданий и повествований запорожской старины / А. П. Стороженко. — Одесса: Тип. Л. Нитче, 1879. — VII, 170 с.
18. Императорская академия наук. Об отмене стеснений малорусского печатного слова. — СПб.: Тип. Имп. Академии наук, 1905. — 96 с.
19. Де-Рибас А. Старая Одесса. Исторические очерки и воспоминания / Александр де-Рибас — Одесса: Тип. Акц. Южно-Русского о-ва печат. дела, 1913. — 379 с.
20. Выставка «Неизвестные и забытые портретисты XVIII–XIX веков» из фондов Одесского художественного музея / сост. Л. Н. Колмановская. — Одесса: Ред.-изд. отдел областного управления по печати, 1994. — 80 с.
21. Розалия Яковлевна и Константин Васильевич Белые [...] // ОВ. — 1890. — 10 апреля.

REFERENCES

1. BOLDYRIEV, O. (1994) Odes'ka gromada: istory'chny'j nary's pro ukrayyns'ke nacional'ne vidrozhennya v Odesi u 70-ti rr. XIX — pochat. XX st. — *Odesa community: historical essay of Ukrainian national revival in Odesa in the 70-ies of the XIX — early XX century*. — Odesa: Mayak. (In Ukrainian).

2. BOROVOJ, S. Ja. (1986) S. S. Gromeka i A. I. Gercen — S. S. Gromeka, and A. I. Herzen. Revoljucionnaja situacija v Rossii: Dejatel'i istoriki — *The Revolutionary situation in Russia: Figures and historians*. Moscow: Nauka. p. 126–137. (In Russian).
3. *Odesskij vestnik* (1860) 17 janvarja v Odesse — 17 January in Odesa. 28 January. (In Russian).
4. ANON (1860) Novorossijskij kalendar' na 1861 god, izdavaemyj ot Rishel'evskogo Liceja — *Novorossiysk calendar for 1861, published by Richelieu Lyceum*. Odessa: City typography. p. 340. (In Russian).
5. GREBCOVA, I. S. (2002) Periodicheskaja pečat' v obshhestvennom razvitii Juzhnogo stepnogo regiona Rossijskoj imperii (vtoraja tret' XIX v.) — *Periodicals in the social development of the southern steppe region of the Russian Empire (the second third of the XIX century)*. Odessa: Astroprint. (In Russian).
6. DE-RIBAS, A. (1909) Staraja Odessa: Pyl' Kulikova polja. Malorossy v Odesse. V. I. Belyj. «Pervocvet» Gric'ka Hohnivchenko — Old Odessa: the dust of Kulikovo field. Malorossy in Odessa. V. I. Belyi. «Primrose» of Gric'ko Hohnivchenko *Odesskij listok*. 30 August. (In Russian).
7. KOMAROV, M. (1900) K biografii A. P. Storozhenka. (Svedenija iz ego formuljara, ego pis'ma i literaturnye melochi) — *The biography of A. P. Storozhenko (Information of his form, his letters and literary little things)*. Kievskaja starina — англ. переклад назви. No. 3. pp. 273–311. (In Russian).
8. POIDA, O. A. (2007) Postat' Oleksy' Storozhenka v epistolyariji ta spogadax (shtry'xy' do portreta my'tcya) — The figure of Oleksa Storozhenko in the epistolary and memories (the features of the artist's portrait). Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho — *Scientific Issues of Vinnytsia state M. Kotsyubynskyyi pedagogical university*. Series: History. pp. 123–127. (In Ukrainian).
9. NAZAREVSKYI, O. A. (1940) Z epistolyarnoyi spadshhy'ny' Gogolya (Ly'sty' do V. I. Byelogo, V. M. Ryepninoyi i Ye. P. Ryepninoyi) — *From the epistolary heritage of Gogol (Letters to V. I. Belyi, V. M. Reppinoy, E. P. Reppinoy)*. Radyans'ke literaturoznavstvo — *Soviet literature*. No. 5–6. pp. 319–328. (In Ukrainian).
10. VINOGRADSKAJA, N. L. (2009) Neizvestnye pis'ma V. I. Belogo k Gogolju — The unknown letters of V. I. Belyi to N. V. Gogol. N. V. Gogol: Materialy i issledovanija — *N. V. Gogol: the materials and researches*. Vol. 2. Moscow: IMLI RAN. p. 41–74. (In Russian).
11. V., B. (1848) Nekrolog. A. I. Shnejder — The necrology of A. I. Shnejder. *Odesskij vestnik*. 24 April. (In Russian).
12. BEL'SKIJ, M. R. (2007) Knizhnaja torgovlja v dorevoljucionnoj Odesse — *Book trade in prerevolutionary Odessa*. Odessa: VMV. (In Russian).
13. *Odesskij vestnik* (1853) Ot chastnyh lic [...] — From the private figures [...]. 6 August; *Ibid.* 11 August; *Ibid.* 10 September. (In Russian).

14. *Odesskij vestnik* (1853) Odesskie zametki — Odessa notes. 13 September. (In Russian).
15. *Odesskij vestnik* (1871) Posle smerti G. I. Belago [...] — After the death of G. I. Belyi [...]. *Ibid.* 17, 18, 20, 21 July. (In Russian).
16. VIST, A. (1867) Uchebnye zavedeniya v Odesskom gradonachal'stve — Educational institutions in the Odessa city administration. Trudy Odesskogo Statisticheskogo komiteta — *The works of the Odessa Statistics Committee*. Issue 2. Odessa: Francov typography. pp. 125–215. (In Russian).
17. STOROZHENKO, A. P. (ed.) (1879) Ot izdatelja — From the publisher. In : Storozhenko A. P. Marko Prokljatyj: pojema na maloross. jazyke iz predanij i povestvovaniy zaporozhskoj stariny — *Marco the Hellish: poem on the Maloross' language from the stories and narratives of the Zaporozhian antiquity*. Vol. VII. Odessa: L. Nitche Typography. p. VII. (In Russian).
18. IMPERATORSKAJA AKADEMIJA NAUK — IMPERIAL ACADEMY OF SCIENCES (1905) Ob otmene stesnenij malorusskogo pechatnogo slova — *About the cancel of Maloross printed language oppression*. St. Petersburg: Typography of the Imperial Academy of Sciences. (In Russian).
19. DE-RIBAS, A. (1913) Staraja Odessa. Istoricheskie ocherki i vospominaniya — Old Odessa. Historical sketches and reminiscences. Odessa: Typography of the Incorporated Company of the Southern Russian Printing Society. (In Russian).
20. KOLMANOVSKAJA, L. N. (ed.) (1994) Vystavka «Neizvestnye i zabytye portretisty XVIII — XIX vekov» iz fondov Odesskogo hudozhestvennogo muzeja — The exhibition «The unknown and the forgotten portrait painters of XVIII — XIX centuries» from the collection of the Odessa art Museum. Odessa: Editorial department of the regional press department. (In Russian).
21. *Odesskij vestnik* (1890) Rozalija Jakovlevna i Konstantin Vasil'evich Belye [...] — Rozalija Yakovlevna and Konstantin Vasilyevich Belye [...]. 10 April. (In Russian).

Надійшла до редакції 6 червня 2017 р.